

SYSTEM ZARZĄDZANIA TERENAMI ZDEGRADOWANYMI FAZA TWORZENIA

W Polsce coraz większe znaczenie, wynikające również z faktu przystąpienia do Unii Europejskiej, przykłada się do rozwiązywania problemów związanych z rekultywacją i rewitalizacją terenów zdegradowanych, z nowoczesnym zarządzaniem ochroną środowiska i całym ekosystemem.

Problem ten dotyczy całego kraju, lecz najbardziej widoczny jest w regionach silnie uprzemysłowionych, a w szczególności w aglomeracji śląskiej. Wyrazem tej tendencji jest coraz większa liczba konferencji naukowych, publikacji oraz projektów naukowo - badawczych poświęconych tej tematyce.

- System zarządzania terenami zdegradowanymi jest częścią systemu ochrony powierzchni ziemi - wyjaśnia dr Joachim Bronder z Instytutu Ekologii Terenów Przemysłowych w Katowicach. - na każdym etapie podejmowania decyzji środowiskowych sporządzane są oceny i dokumenty odnoszące się do poszczególnych nieruchomości. W celu sformalizowania procesu decyzyjnego oraz nadania mu cech obiektywizmu wykorzystuje się między innymi narzędzia analizy wielokryterialnej. Narzędzia te pozwalają na wypracowanie całościowych ocen poszczególnych obiektów zdegradowanych, które to oceny generowane są na podstawie danych ilościowych i jakościowych. Głównym kryterium oceny tych obiektów jest fakt powodowania przez nie ryzyka zdrowotnego. Istotnym kryterium, które służy do wyznaczania kolejności zadań rekultywacyjnych jest ryzyko populacyjne czyli wielkość populacji objętej ryzykiem.

W Polsce i krajach członkowskich Unii Europejskiej nie funkcjonuje jeszcze sprawny system zarządzania terenami zdegradowanymi, znajduje się on w fazie tworzenia. Jego koncepcja została opracowana, między innymi przez pracowników IETU w ramach Programu Wieloletniego "Środowisko a Zdrowie", a założenia ogólne wprowadzone zostały przez zespół IETU do dokumentów Programu Rządowego dla Terenów Przemysłowych.

Celem Programu "Środowisko a Zdrowie" jest przygotowanie naukowych podstaw do stworzenia skutecznego systemu przeciwdziałania środowiskowym zagrożeniom zdrowia przez zintegrowanie działań zmierzających do ograniczenia zanieczyszczenia środowiska i eliminacji negatywnych skutków zdrowotnych. Program został przyjęty przez Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów i ustanowiony Uchwałą

z dnia 5 czerwca 2001 r. Realizowany jest przez Ministerstwo Środowiska i Ministerstwo Zdrowia w systemie otwartego planowania, pozwalającym na bieżące dopasowywanie zakresu zadań do Europejskiej Strategii Środowiska i Zdrowia oraz działań WHO. Program trwa trzy lata, od 2003 do 2005 roku. Głównym wykonawcą części środowiskowej (dofinansowanej przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) jest Instytut Ekologii Terenów Przemysłowych w Katowicach. W przedsięwzięciu partycypuje także Główny Instytut Górnictwa oraz Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego w Sosnowcu, który realizuje zadania resortu zdrowia.

Realizacja Programu jest ściśle powiązana z procesem integracji z Unią Europejską oraz współpracą na forum międzynarodowym w zakresie zagadnień zdrowia środowiskowego. Przyczynia się do spełnienia przez Polskę wymagań unijnych i zaleceń Światowej Organizacji Zdrowia. Wanda Jarosz, kierownik Zespołu Informacji, Promocji i Szkoleń IETU podkreśla, że resort środowiska podjął się włączenia tych zagadnień do strategii zrównoważonego rozwoju kraju oraz tworzenia i wdrażania nowych instrumentów zarządzania bazującego na analizie ryzyka zdrowotnego. Szczególnie ważne jest wprowadzenie nowych przepisów prawa uwzględniających kryterium zdrowia w ocenach oddziaływania na środowisko. Przygotowywane są założenia kompleksowego systemu informa-

cyjnego, umożliwiającego przekazywanie danych o środowiskowych uwarunkowaniach zdrowia do Komisji Europejskiej. W ramach Programu realizowane były także zadania wynikające z Karty "Transport, środowisko, zdrowie" oraz z Protokołu "Woda i zdrowie" do Konwencji z 1992 r. "O ochronie i użytkowaniu rzek i jezior granicznych". Popularyzacja problematyki zdrowia środowiskowego i nadanie odpowiedniej rangi działaniom na rzecz środowiska i zdrowia jest celem promocji wśród administracji państwowej i samorządowej, środowisk gospodarczych, naukowych, organizacji ekologicznych i konsumenckich. Konieczne jest włączanie aspektów środowiskowych i zdrowotnych w realizację założeń rozwoju społeczno - gospodarczego gminy przez opracowanie Lokalnego Planu Działań zmierzających do poprawy jakości życia mieszkańców. Jego istotą stanowi w pełni demokratyczna procedura przygotowania planu, której podstawą jest interaktywne współdziałanie rady i zarządu gminy wchodzących w skład forum interesariuszy oraz osoby lub jednostki prowadzącej proces opracowania planu. Zakres LPDŚZ określany jest na podstawie analizy występujących w danej gminie "stresorów" oraz tych elementów, które decydują o niskiej jakości życia. Bardzo ważnym czynnikiem jego realizacji jest aktywne włączenie społeczeństwa do procesu przygotowywania planu i podejmowania decyzji w celu uzyskania społecznego, i co najważniejsze - politycznego poparcia. Modelowy plan opracowano i wdrożono w gminie Olkusz. Podstawę do jego przygotowania stanowiły wyniki ankiety przeprowadzonej wśród mieszkańców Olkusza, diagnoza stanu środowiska oraz wyniki badań narażenia na ołów i kadm dzieci w wieku przedszkolnym. Dla mieszkańców miasta oraz gminy Olkusz najistotniejsze dla jakości życia są następujące czynniki: zwiększenie powierzchni terenów zielonych, modernizacja oświetlenia ulicznego, wygodne i funkcjonalne

Problem rekultywacji i rewitalizacji terenów zdegradowanych dotyczy całego kraju, lecz najbardziej widoczny jest w regionach silnie uprzemysłowionych, a w szczególności w aglomeracji śląskiej

Kolumna dofinansowana ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach

Seminarium pod hasłem: "Zarządzanie jakością terenów zdegradowanych". Foto: Jolanta Brol

chodniki, poprawa stanu technicznego dróg, zmiana ogrzewania.

Ostatnie szacunki wskazują, iż na stan naszego zdrowia w około 20% wpływają warunki środowiskowe, a w 50% styl życia. Zbyt mało uwagi poświęca się interakcjom różnych czynników w organizmie człowieka oraz w środowisku. Badania wykazują, że nawet niskie poziomy długofalowego narażenia na złożoną mieszaninę zanieczyszczeń zawartych w powietrzu, wodzie, produktach konsumpcyjnych i budynkach mogą wywierać znaczący wpływ na stan naszego zdrowia. Duże niebezpieczeństwo stwarzają obecne w środowisku substancje chemiczne, będące efektem historycznej działalności gospodarczej. Pojawiają się ciągle nowe czynniki środowiskowe jak promieniowanie, powszechna hermetyzacja i klimatyzacja pomieszczeń, hałas, silna chemizacja żywności i sfery organizacji życia, zwiększająca się suplementacja substancjami czynnymi, żywność modyfikowana. Ryzyko zdrowotne zwiększa także konsumpcyjny styl życia i brak wiedzy na temat zdrowotnych skutków czynników środowiskowych oraz zbyt mało aktywna postawa większości społeczeństwa.

18 października br. w Urzędzie Wojewódzkim odbyło się seminarium pod hasłem: "Zarządzanie jakością terenów zdegradowanych" (w ramach Programu Wieloletniego "Środowisko a Zdrowie") zorganizowane przez Instytutu Ekologii Terenów Przemysłowych oraz Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego. Spotkali się tam przedstawiciele trzydziestu gmin i powiatów, którzy zapoznali się z opracowaną przez IETU koncepcją systemu zarządzania terenami zdegradowanymi. Seminarium składało się z dwóch części. Pierwsza poświęcona była ogólnokrajowym rozwiązaniom systemowym dla funkcjonalnego wykorzystania terenów zdegradowanych. Zaprezentowane zostały m.in. referaty prezentujące koncepcję zarządzania środowiskiem z zastosowaniem kryteriów zdrowotnych i jej relacje z działającym już Programem Rządowym dla Terenów Przemysłowych, inicjatywy rozpoznania stanu

środowiska czy procedury zarządzania terenami zdegradowanymi uwzględniające zasadę ryzyka oraz informatyczny model systemu powiatowego. Druga natomiast - narzędziom wspomagającym podejmowanie decyzji, wstępnej identyfikacji takich obszarów, oraz planowaniu badań wstępnych i dokładnych, procedur i oprogramowania wspomagającego.

Przyjęty w 2004 r. Program Rządowy dla Terenów Przemysłowych zakłada, że cały system rekultywacji oraz ponownego zagospodarowania obszarów zniszczonych w wyniku działalności gospodarczej dla ich bezpiecznego i funkcjonalnego wykorzystania, oparty zostanie o zasady zrównoważonego rozwoju. Ze względu na związki, jakie występują pomiędzy działalnością gospodarczą i degradacją powierzchni ziemi a zdrowiem człowieka założono w nim, że nadrzędnym kryterium uznawania terenu za wymagający rekultywacji będzie przekroczenie kryteriów ryzyka zdrowotnego. Rekultywacją obejmowane będą tereny, na których poziom ryzyka zdrowotnego mierzonego indeksem ryzyka i indeksem zagrożenia jest wyższy od proponowanej normy. Proces zarządzania ryzykiem obejmuje trzy podstawowe etapy:

- rozpoznanie ryzyka zanieczyszczenia;
- potwierdzenie występowania ryzyka poprzez porównanie z normami krajowymi i wstępne obliczenie wartości ryzyka oraz wstępne wyznaczenie zakresu rekultywacji i terminów jej realizacji;
- szczegółową analizę i ocenę ryzyka zdrowotnego połączoną z ustaleniem standardów lokalnych z władającym terenem.

Pozostałe obiekty, których rekultywacja lub rewitalizacja jest konieczna ze względów innych niż środowiskowe (gospodarcze, społeczne) objęte będą odrębnym trybem postępowania.

Dla obiektów wymagających rekultywacji opracowane zostaną projekty techniczne wraz z planem monitorowania osiągniętych rezultatów. System zakłada, że pomoc ze środków publicznych realizowana będzie

przez opracowanie programów rekultywacji stanowiących element programów ochrony środowiska i stworzenie wniosków do funduszy publicznych takich, jak na przykład ZPORR, czyli Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego.

Zaproponowany przez IETU system wpisuje się w ogólną koncepcję ochrony powierzchni nakreśloną w dokumentach strategicznych Unii Europejskiej, a także bazuje na rozwiązaniach stosowanych w Stanach Zjednoczonych i krajach Europy zachodniej. Wprowadzenie do zarządzania zasady minimalizacji ryzyka zdrowotnego wymaga nowelizacji ustawy "Prawo ochrony środowiska", aczkolwiek cały system dostosowany jest do polskich rozwiązań prawnych.

W 2004 r. rozpoczęto prace nad budową wojewódzkiej bazy danych o terenach poprzemysłowych w województwie śląskim. W IV kwartale ubiegłego roku Urząd Marszałkowski wysłał do wszystkich gmin i powiatów województwa opracowaną przez siebie ankietę - arkusz rejestracyjny terenów poprzemysłowych. Zwrotnie otrzymał 530 wypełnionych egzemplarzy. Zakres gromadzonych informacji obejmuje m.in.: rodzaj terenu i przemysłu, który spowodował degradację, istniejące bądź spodziewane deformacje terenu; krótki opis, powierzchnię, strukturę własności i jego stan prawny; stan działań w zakresie rekultywacji; informacje o infrastrukturze technicznej, budynkach i budowlach, stanie ogólnym i obecnym użytkowaniu terenu; obecność odpadów, związków powodujących zanieczyszczenia oraz ich wpływ na zdrowie ludzi bądź środowisko. Przedstawiono koncepcję przyszłego wykorzystania terenu wynikające z planu zagospodarowania lub studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z decyzją Zarządu Województwa Śląskiego wstępne prace nad częścią graficzną bazy danych wykonane zostały w Wojewódzkim Ośrodku Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej. Dla ok. 400 terenów poprzemysłowych pozyskano numeryczne granice działek ewidencyjnych wchodzących w skład danego terenu lub numeryczne granice terenów poprzemysłowych opracowane przez gminę lub powiat. W wyniku przeprowadzonych ankiet nakreślone zostały problemy do rozwiązania. W ankietach nie zostały wymienione wszystkie numery działek ewidencyjnych, dane ich dotyczące pozyskiwane były ze starych, nieaktualnych materiałów. Granice badanych terenów zachodziły na siebie, a ich zasięg nie odpowiadał faktycznemu zasięgowi terenu poprzemysłowego, bowiem niektóre z nich zostały już zagospodarowane lub błędnie zidentyfikowane. Toteż wyciągnięto wnioski stwierdzające, iż konieczne jest uporządkowanie informacji na poziomie powiatu i gminy oraz ścisła współpraca poszczególnych referatów i wydziałów na wszystkich szczeblach administracji publicznej. Podjęte w województwie prace w zakresie wstępnej inwentaryzacji oraz stworzenia aktualnej i pełnej bazy danych powinny stanowić podstawę do dalszych działań.

Opracowanie: Mira Borkiewicz